

УДК 342.6

В.В. Марченко

ЩОДО СУТНОСТІ ВИКОНАВЧОЇ ВЛАДИ

Анотація. У статті автором аналізується сутність та ознаки виконавчої влади в сучасних країнах з точки зору концепції розподілу влади; визначено поняття виконавчої влади.

Ключові слова: виконавча влада, механізм виконавчої влади, розподіл влади.

Аннотация. В статье автором анализируется сущность и признаки исполнительной власти в современных странах с точки зрения концепции разделения власти; определено понятие исполнительной власти.

Ключевые слова: исполнительная власть, механизм исполнительной власти, разделение власти.

Abstract. In article the author analyzes essence and signs of executive power in the modern countries from the point of view of the concept of division of the power; the concept of executive power is defined.

Keywords: executive power, mechanism of executive power, power division.

Специфіка моделей виконавчої влади в сучасних країнах значною мірою залежить від форми правління, оскільки класифікація останніх визначає місце й роль глави держави й уряду в політичній системі, державному механізмі. Проте, при будь-якій формі правління виконавча влада, як правило, відіграє важливу роль у державному механізмі. Виконавча влада є найбільш видимою установою політичної системи суспільства, діяльність якої безпосередньо пов'язана з повсякденним життям громадян. «Вона не тільки втілює в життя політичні рішення, а часто ще й ініціює й організовує їхнє прийняття, набуваючи домінуючу роль у житті суспільства. Партійно-політична боротьба в суспільстві здійснюється здебільшого навколо одержання виконавчої влади або визначального впливу на неї. Ефективністю цієї влади й мірою контролю над нею з боку суспільства визначається ступінь його демократизму», – справедливо відзначає О. В. Хоменко [1, с. 84]. Як підкреслюється в монографії німецького конституціоналіста Карла Верлага, діяльність виконавчої влади є об'єктом пильної уваги з боку суспільства, що обумовлює необхідність постійного контролю за її діяльністю, у тому числі конституційного [2]. Отже, не випадково проблеми виконавчої влади традиційно перебувають у полі зору вчених-правознавців, але слід зазначити, що фрагментарне їх висвітлення не сприяє визначенню закономірностей функціонування вищих органів державної виконавчої влади та виявленню основних тенденцій розвитку правового забезпечення їх створення та діяльності.

Однак, дослідження становлення та розвитку вищих органів виконавчої влади було б неповним без з'ясування сутності поняття «виконавча влада». Оскільки дане поняття в конституціях, як правило, не закріплено, логіка наукового пошуку обумовлює необхідність звернутися до теоретичних джерел.

Деякі державознавці відзначають, що виконавча влада – одна з гілок єдиної державної влади, функціонування якої можливо лише за умови реалізації принципу розподілу влади [3, с. 243]. Інакше кажучи, вести мову про існування виконавчої влади до моменту виникнення й реалізації такого розподілу немає підстав. Звичайно, можна говорити, на нашу думку, про законодавчі, виконавчі та судові повноваження (функції) монарха, використовуючи при описі державної влади в класичних монархіях понятійний апарат теорії розподілу влади. Але наявність таких функцій ще не означає дійсного, реального існування законодавчої, судової й виконавчої гілок влади, які мали б свої специфічні ознаки, своєрідну сферу діяльності, особливий механізм формування й функціонування. От чому найбільш правильно вбачається точка зору, що про виконавчу владу у власному значенні цього поняття мова може йти лише за умови реалізації конституційного принципу розподілу влади. Таким чином, виконавча влада є однією з трьох традиційних гілок державної влади. Вона самостійна й незалежна від інших гілок влади при здійсненні покладених на неї законом повноважень у межах компетенції, установлені конституцією й законами. Як елемент розподілу влади на окремі галузі, виконавча влада включає ряд повноважень щодо контролю за іншими гілками влади, а відповідно, входить до системи стримувань та противаг [4]. Вирішення питання щодо місця й статусу виконавчої влади, як справедливо відзначає іспанський учений В. Ф. Комелла у своїй роботі, присвяченій розвитку конституціоналізму в країнах Європи, є тим критерієм, щодо якого можна судити про модель конституційного розвитку тієї чи іншої держави [5].

Повноваження, які представляють зміст виконавчої влади, зміст діяльності її органів, визначають законність її рішень і дій, безпосередньо впливають з її призначення. Але питання про останнє у юридичній науці вирішується неоднозначно. Перша позиція полягає в тому, що виконавча влада покликана втілювати в життя закони парламенту. У правовій науковій літературі часто стверджується, що законодавча гілка державної влади є направляючою й контролюючою, а виконавча – влада виконуюча й підзаконна. Подібної концепції дотримується Ю. О. Тихомиров, відзначаючи, що «необхідно рішуче переламати стару традицію й реально домогтися того, щоб органи виконавчої влади були зайняті переважно реалізацією законів. Саме в цьому полягає зміст їхньої діяльності, виражений у самому найменуванні й призначенні цих органів. Поки ж ситуація залишається майже такою, як і в минулі роки, коли управління розвивалося за формулою «розсуд і доцільність». Тим часом діяльність на підставі й заради виконання закону слугує не тільки формальним орієнтиром, але й найважливішим фактором оптимізації управлінської діяльності» [6, с. 85].

В. В. Лазарев відзначає, що «виконавча влада має другорядний, похідний характер. Усі дії виконавчих органів ґрунтуються на законі, вони не повинні йому суперечити й повинні бути спрямовані на виконання закону. Звідси й назва – «виконавча влада» [7, с. 13–15]. Покликання цієї влади полягає у виконанні управлінської організаційної діяльності, спрямованої на виконання правових актів, прийнятих або безпосередньо народом, або його представницькими органами. Саме

це представляє сутність усієї діяльності виконавчої гілки влади й характер повноважень її органів, визначає підзаконність усіх рішень цієї влади [8, с. 18–20].

У зв'язку з чим вихід за межі повноважень і ігнорування законів призводить до втрати виконавчою владою своєї легітимної сутності. Як бачимо, принципова відмінність виконавчої влади від інших гілок державної влади щодо предмета й сфери діяльності вбачається в тому, що основним її завданням є організація виконання актів законодавчої влади й інших нормативних актів, через що ця влада й називається виконавчою» [9, с. 123].

Таким чином, більшість дослідників наполягають на тому, що головне в діяльності органів виконавчої влади – виконання законів, впровадження їх у життя, здійснення урядової влади, а її завдання полягає в управлінні соціальними й економічними процесами на підставі й у межах, встановлених законом.

З точки зору концепції розподілу влади виконавча є владою з виконання законів, реалізації їх у життя будь-якими законними засобами. У юридичній літературі підкреслюється, що виконавча влада має прерогативу виконувати прийняті парламентом закони й інші рішення [10, с. 125]. Однак ні в минулому, ні тим більше сьогодні ця гілка влади не замикається на виконанні законів.

По-перше, у зв'язку з необхідністю забезпечити реалізацію положень закону виконавчої гілки влади необхідно вирішувати безліч поточних проблем і питань щодо забезпечення життєдіяльності суспільства й держави в різноманітних сферах життя. Компетенцією цієї влади охоплюються практично всі сфери життя – економіка, наука, освіта, культура, охорона здоров'я, соціальний захист, національна безпека, громадський порядок, оборона й зовнішні зносини. Не можна не погодитися з думкою державознавця Б. С. Ебзєєва в тому, що особливістю виконавчої влади є те, що вона здійснюється відповідно до законів, залишаючись при цьому в їхніх межах значною мірою самостійною при вирішенні завдань, які стоять перед державою [11, с. 34].

По-друге, виконавча влада вбирає в себе ряд повноважень, які ні прямо, ні опосередковано не пов'язані з завданням виконання законів, прийнятих парламентом або народом. Про це, як підкреслюється в роботі, присвяченій порівняльному аналізу конституційних систем правління, свідчить уся історія розвитку конституційного права країн Європи [12, с. 9].

У середовищі державознавців повністю справедливо, на наш погляд, стало положення про те, що призначення виконавчої влади полягає у виконанні рішень, прийнятих безпосередньо народом або його представницькими органами; втіленні вираженої в законах волі суспільства; розробці й реалізації програм розвитку суспільства; забезпеченні дотримання законодавчих норм (дії органів виконавчої влади повинні спиратися на закони й бути спрямованими на їхнє виконання); нормотворчій діяльності (видання указів, розпоряджень); організації, здійсненні й управлінні внутрішніми й зовнішніми справами в державі; управління галузями народного господарювання; управління функціонуванням органів і установ, які забезпечують повсякденну життєдіяльність людей і громад; забезпеченні

громадського порядку, стабільності й безпеці в суспільстві; захисту прав і свобод людини й громадянина [13, с. 18].

У відповідності з зазначеним можна зробити такі висновки: призначення виконавчої влади не може бути зведене до простого виконання законів, оскільки здійснення державного управління, планування й контроль соціального, економічного й іншого розвитку держави носить творчий характер, що вимагає не тільки додержуватися норм законодавства, але й розвивати нормативно-правову базу, оперативно визначаючи потреби суспільної практики й регулюючи, як того потребує, суспільні відносини. Далі сучасний етап цивілізаційного розвитку, зокрема, у демократичних країнах, дозволяє розглядати виконавчу владу як одну з трьох гілок державної влади, що організовує й направляє внутрішню й зовнішню політику держави, забезпечує здійснення втіленої в законах волі народу, захист прав і свобод людини й громадянина. Як зазначає Г. Берманн, саме ця особливість виконавчої влади знайшла свій розвиток у сучасних конституціях країн Європи [14, с. 442].

При цьому особливе положення виконавчої влади в державному механізмі робить саме її найбільш ефективним регулятором суспільних відносин, які динамічно змінюються. Крім того, не можна, на наш погляд, погодитися з думкою деяких авторів щодо другорядного характеру виконавчої влади. Так, фахівець з адміністративного права В. Б. Авер'янов вважає, що функції й повноваження виконавчої влади можуть делегуватися державою навіть громадським організаціям [15, с. 113–116].

З цим не можна погодитися, оскільки принципово відмінними є умови, в яких діють державні органи, у тому числі й органи виконавчої влади, і громадські організації. Всі органи правової держави повинні діяти у відповідності зі своїми, чітко окресленими в законодавстві, завданнями й функціями, і не можуть виходити за межі своєї компетенції, визначеній в законодавчих актах (так, наприклад, ч. 2 ст. 6 Конституції України проголошує, що органи законодавчої, виконавчої й судової влади здійснюють свої повноваження у встановлених цією Конституцією межах і відповідно до законів України [16]).

У той же час, інші суб'єкти громадянського суспільства, у тому числі й громадські організації, мають більшу свободу у своїй діяльності (за винятком обмежень, встановлених ст. 37 Конституції України). Таким чином, делегування функцій і повноважень виконавчої влади громадським організаціям означало б вихід зазначеної гілки влади з правового поля й встановлення свавілля в державному житті. На думку політолога Р.С. Мартинюка, в системі розподілу функцій влади уряд є, фактично, другорядним органом [19, с. 11]. Як нам цявляється, було б помилковим називати виконавчу владу другорядною, оскільки характер виконуваних нею функцій свідчить про її можливість кардинально змінювати соціально-економічні процеси в державі, управляти ними, що неодноразово знаходило своє підтвердження в практиці різних країн.

Обсяги й характер повноважень цієї гілки влади вимагають певного ресурсного забезпечення. Звідси: а) нагромадження й використання значних джерел (ресурсів)–

правових, соціальних, фінансових, економічних, технічних, інформаційних, організаційних, ідеологічних, людських; б) наявність найбільш розгалуженої системи різноманітних державних органів з численним кадровим складом державних службовців.

Основною конструкцією виконавчої влади є її система. Поняття «система» походить від давньогрецького «*systeme*», що означає «ціле, складене з частин» [18, с. 409]. У філософії система розуміється як сукупність елементів, які перебувають у відносинах і зв'язках між собою й утворюють певну цілісність, єдність [19, с. 427]. Системність організації й функціонування виконавчої влади виступає умовою й фактором, що сприяє виконанню її суспільної місії. Таким чином, виконавча влада матеріалізується в діяльності спеціальних суб'єктів, які утворюють систему її органів, що функціонують на центральному й місцевому рівнях і представляють механізм досліджуваної влади.

Разом з тим необхідно зазначити, що щодо самого поняття «виконавча влада» у науці сьогодні існує багато визначень, які суперечать одне одному. Це не дивно, оскільки в радянській науці домінувала ленінська теорія про об'єднання в радах законодавчої й виконавчої влади [20, с. 72], що сприяло вилученню поняття «виконавча влада» з наукового обігу протягом більш ніж 70-ти років. За період, що пройшов після розпаду СРСР, спроби визначити сутність зазначеного поняття робилися неодноразово, але загальновизнаного поняття (дефініції) не існує. Так, російський політолог В. Ф. Халіпов визначає виконавчу владу як «систему органів державного управління, що діє на основі Конституції й принципу розподілу законодавчої, виконавчої й судової влади. Виконавча влада здійснює свої повноваження самостійно й не має права виходити за їхні межі» [21, с. 64]. Це визначення вважається нам таким, що може занадто широко тлумачитися, адже під зазначені ознаки підпадає будь-який державний орган.

Політолог І. Д. Коротець розуміє під виконавчою владою як «один з основних видів державної влади, які забезпечують реалізацію прийнятих законодавчою владою законів та інших нормативно-правових актів на всій території країни. Це не означає, що виконавча влада носить підлеглий законодавчій владі характер. Вони незалежні і одночасно взаємозалежні одна з одною. Специфіка положення виконавчої влади і її органів у державі полягає в тому, що вона перебуває безпосередньо в гущі народних інтересів, тому вона зобов'язана широко, рухливо, оперативно реагувати на народні потреби й інтереси» [22]. У цьому визначенні автор справедливо відносить виконавчу владу до видів державної влади й підкреслює правомірний характер її діяльності, однак інші необхідні для розуміння сутності даного поняття ознаки він подає в метафоричній формі: «у гущі народних інтересів» і т. д., що не дає можливості його чіткого й однозначного трактування.

Основними елементами механізму виконавчої влади здебільшого є глава держави й уряду, характер взаємодії яких між собою, а також з парламентом визначає особливості форми правління тієї чи іншої країни [23, с. 34–35]. Крім цього, до її механізму належать центральні органи (міністерства, відомства) і місцеві органи.

Перші забезпечують розробку й втілення в життя загальнодержавних програм, виконання законів, нагляд і контроль за органами нижчого підпорядкування виконавчої влади. Для здійснення цих завдань міністерства й центральних відомств можуть мати місцеві й/або регіональні представництва. У деяких країнах кількість міністерств та інших центральних органів державної виконавчої влади обмежена законом. Але в більшості держав це питання вирішується залежно від безпосередніх потреб управління, а нерідко й від політичної кон'юнктури. До завдань місцевих органів виконавчої влади відноситься забезпечення виконання загальнодержавних програм на місцях, рішення проблем місцевого характеру, а також нагляд за законністю рішень місцевого самоврядування [13, с. 21].

Крім того, існує визначення виконавчої влади як сукупності повноважень щодо управління державними справами, включаючи повноваження щодо нормативно-правового (підзаконного) регулювання, повноваження зовнішньополітичного представництва, повноваження щодо здійснення різних видів адміністративного контролю, а також іноді й законодавчі повноваження (у порядку делегованої або надзвичайної законотворчості), а також систему державних органів, які здійснюють перераховані вище повноваження [24, с. 57–58].

Вищенаведене визначення виконавчої влади, що репрезентується в такому солідному російському виданні, як «Великий юридичний словник», викликає заперечення, оскільки не можна, на наш погляд, зводити визначення виконавчої влади до сукупності повноважень, оскільки останні носять вторинний, забезпечувальний характер. Первинними ж є призначення, мета діяльності виконавчої влади, для реалізації яких ці повноваження, власне, і потрібні. Однак, така точка зору поширена не тільки у вітчизняних наукових джерелах, але й у зарубіжних. Саме через розкриття сукупності повноважень дається поняття виконавчої влади у відомому Оксфордському словнику права: «Адміністративні повноваження – це дискреційні повноваження виконавчої природи, які надаються законом таким чином, що законодавча влада передає право видавати свої нормативні акти регулювання міністрам уряду, публічній й місцевій владам й іншим установам і посадовим особам з метою забезпечення детальних, конкретних результатів здійснення політики, що розуміється широко, у загальному плані» [25].

Р. Драго, відомий французький учений, вважає, що «...адміністрацію не можна ототожнювати з державою. Цілі адміністрації ніколи не бувають первинні, вони завжди вторинні й складаються у виконанні завдань, доручених їй основними державними органами. Таким чином, адміністрація завжди з'являється як сукупність засобів, які дозволяють здійснювати рішення політичної влади». Звичайно, ці дві влади існують і діють лише в органічній єдності, але це все-таки – дві специфічні частини державної влади [26, с. 5]. Схожа точка зору подається й у монографії англійських авторів «Передумови виникнення й результати нової конституційної системи правління», присвяченій конституційному розвитку Іспанії, у якій розмежування компетенції між адміністрацією й державою визначене як ключове питання розвитку демократичної держави [27, с. 34].

У практиці державного управління політичні й адміністративні функції розмежовуються, як це, наприклад має місце в системі виконавчої влади Федеративної Республіки Німеччини. У збірнику «Державне й адміністративне управління Німеччини. Збірник міжнародних термінів у галузі права й управління», виданому в Мюнхені в 1994 році, у параграфі 3.2.1. «Значення виконавчої влади» зазначено: «Відповідно до Основного Закону виконавча влада поширюється, з одного боку, на реалізацію правових норм, тобто, виконання права й управління (функція адміністративна), а з іншого боку, на правлячу владу (функція губернаторна). Ця частина виконавчої влади складається з політичної діяльності, тобто керуючої й формуючої діяльності» [28, с. 18].

На думку українського конституціоналіста О. Ф. Фрицького, «виконавча влада є самостійною формою державної влади України, вона має властиві лише їй функції, які здійснюються системою органів виконавчої влади на підставі певного правового механізму реалізації законів та інших нормативно-правових актів за допомогою державного управління з метою реалізації прав і свобод людини й громадянина» [29]. Близькими до наведеного визначення є поняття, які пропонує російська дослідниця Н. Г. Горшкова, що визначає поняття виконавчої влади як самостійну й незалежну гілку державної влади, що має універсальний, предметний і організуючий характер, яка виражена системою державних органів виконавчої влади, наділених державно-владними повноваженнями, головне призначення якої складається у виконанні законів і їхньої реалізації певними методами, передбаченими законодавством [30, с. 4]; а також українська дослідниця І. І. Дахова, на думку якої виконавча влада – це одна з гілок державної влади, основним призначенням якої є організація виконання законів та інших нормативно-правових актів, реалізація зовнішньої й внутрішньої політики держави, охорона прав і свобод людини й громадянина, що здійснюється через побудовану на принципі вертикальної підпорядкованості систему спеціально створюваних і наділених відповідною компетенцією органів [31, с. 6].

Вважаємо, що з даними визначеннями погодитися не можна. По-перше, поняття «гілка», що має метафоричний, ілюстративний характер, може застосовуватися для опису певних тенденцій і явищ, але не може виступати сутнісною ознакою поняття (як справедливо зауважує В. П. Єрмолін, «... ніяких «гілок влади» і їхніх повноважень у Конституції України не передбачено» [32, с. 17]). Більш точним, на нашу думку, є визначення виконавчої влади як виду державної влади (що цілком узгоджується з положеннями ч. 1 ст. 6 Конституції України, яка закріплює: «Державна влада в Україні здійснюється на засадах її поділу на законодавчу, виконавчу та судову» [16]).

По-друге, виконання законів само по собі не може виступати необхідною й достатньою ознакою виконавчої влади, оскільки в Україні, як і в інших демократичних державах, виконувати закони повинні всі без винятку державні органи (це, зокрема, закріплено в ч. 2 ст. 19 Конституції України, яка проголошує, що органи державної влади й органи місцевого самоврядування, їхні посадові особи зобов'язані діяти

лише на підставі, у межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України, а також у ч. 2 ст. 6 Основного Закону, у якій зазначено: «Органи законодавчої, виконавчої та судової влади здійснюють свої повноваження у встановлених цією Конституцією межах і відповідно до законів України» [16].

По-третє, у зазначених визначеннях не враховано, що виконавча влада в межах, визначених конституціями та законодавством, наділена правом самостійно встановлювати правила поведінки (норми права), які є обов'язковими не тільки для підлеглих певному органу виконавчої влади суб'єктів, але й для інших учасників суспільних відносин. З цього приводу необхідно погодитися з думкою С. Г. Пилипенка, який вказує, що виконавча влада завжди носить юридично-владний характер [33, с. 117].

По-четверте, визначення охорони прав і свобод людини й громадянина як призначення виконавчої влади [31, с. 6] здається нам неточним, оскільки права, свободи й інтереси мають не тільки фізичні, але і юридичні особи – підприємства, установи, організації всіх форм власності, політичні партії, професійні союзи, територіальні громади, одним словом – усі учасники суспільних відносин.

У літературі зустрічаються твердження щодо того, що особливістю виконавчої влади є застосування нею примусу для виконання своїх повноважень. Так, І. І. Дахова вважає, що таке право випливає з основного призначення виконавчої влади – забезпечувати дотримання й реалізації конституції й законів, інших нормативних актів на всій території держави [31, с. 22]. Зазначена позиція вбачається нам неточною. Як вказує на підставі аналізу теоретичних і нормативних джерел провідний спеціаліст в галузі адміністративного права А. Т. Комзюк, державний примус – це метод впливу держави на свідомість і поведінку осіб, які допускають протиправні вчинки.

Цей інститут проявляється в застосуванні встановлених правовими нормами заходів впливу морального, майнового, фізичного й іншого характеру, що має на меті попередження правопорушень, покарання й виховання правопорушників і застосовується незалежно від волі й бажання правозобов'язаних суб'єктів [34, с. 38]. При цьому виділяється примус (судова форма), підставою застосування якого може бути тільки суспільно небезпечна дія, тобто злочин, і адміністративний (позасудовий) примус, тобто застосування відповідними суб'єктами до осіб, які їм не підпорядковані, незалежно від волі й бажання останніх, передбачених адміністративно-правовими нормами засад впливу. Саме адміністративний примус використовується в державному управлінні для охорони суспільних відносин, які виникали в цій галузі державної діяльності [34, с. 40–45].

Отже, органи виконавчої влади можуть застосовувати заходи не будь-якого примусу (це означало б порушення принципу розподілу повноважень виконавчої й судової влади), але лише адміністративного примусу, причому застосовувати його заходи правочинні не всі органи виконавчої влади й не всі їхні посадові особи, а лише ті з них, кому таке право надане законодавчими актами (державні інспекції, воєнізовані

правоохоронні формування – міліція, служба безпеки, прикордонні та внутрішні війська й ін.). Тому не можна стверджувати, що застосування примусу властиве всій виконавчій владі, отже, зазначена ознака не може застосовуватися для характеристики останньої.

Зазначене дає можливість виділити такі істотні ознаки виконавчої влади:

а) це вид державної влади, що здійснюється спеціальною системою державних органів, правовий статус яких визначено законом;

б) призначенням виконавчої влади є здійснення управління суспільними відносинами з метою збереження державного суверенітету, економічної й політичної самостійності держави, здійснення внутрішньої й зовнішньої політики, виконання Конституції й законів, захист і дотримання прав, свобод та інтересів учасників суспільних відносин;

в) виконавча влада в межах, встановлених Конституцією й законами, наділена повноваженнями встановлювати за допомогою нормативних актів правила поведінки, які є загальнообов'язковими для учасників суспільних відносин (зазначимо, що в Україні такі нормативні акти носять винятково підзаконний характер).

Таким чином, виконавчу владу можна визначити як вид державної влади, здійснюваною спеціальною системою, встановленою Конституцією й законами України, державними органами шляхом управління суспільними відносинами з метою збереження державного суверенітету, економічної й політичної самостійності держави, здійснення внутрішньої й зовнішньої політики, виконання Конституції й законів, дотримання прав, свобод і інтересів учасників суспільних відносин.

Література

1. Хоменко О.В. Виконавча влада: соціально-правова природа, особливості: 12.00.01 – теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень. – Х.: Національна юридична академія України імені Ярослава Мудрого, 2005. – С. 84;
2. Verlag K. B. The Road to Karlsruhe: The Federal Constitutional Court in the History of the Federal Republic. – London: A.S.N., 2004. – 413 p.;
3. Федерализм: Энциклопедический словарь. – М.: ИНФРА-М, 1997. – С. 243;
4. Автономов А.С. Правовая онтология политики: к построению системы категорий. – М.: ООО Фирма «Инфограф», 1999. – С. 320;
5. Comella V.F. The European model of constitutional review of legislation: Toward decentralization // International Journal of Constitutional Law. – 2004. – №2. – P. 462;
6. Тихомиров Ю.А. Исполнительная власть: ее сила и слабость // Формирование политической системы России. – М., 1996. – С. 85;
7. Общая теория государства и права / Под общ. ред. Лазарева В.В. – М.: Юристъ, 1994. – С. 13–15;
8. Виконавча влада і адміністративне право / За заг. ред. В.Б. Авер'янова. – К.: Вид. дім «Ін-Юре», 2002. – С. 18–20;
9. Бобылев А.И., Горшкова Н.Г., Ивакин В.И. Исполнительная власть в России: теория и практика ее осуществления. – М.: ИД «Право и государство», 2003. – С. 123;
10. Загальна теорія держави і права: Підручник для студ. юрид. спец. вищ. навч. закл. / За ред. М.В. Цвіка, В.Д. Ткаченка, О.В. Петришина. – Х.: Право, 2002. – С. 125;
11. Эбзеев Б.С. Конституция. Правовое государство. Конституционный суд: учеб. пособие для вузов. – М.: Закон и право: ЮНИТИ, 1996. – С. 34;
12. Choudhry S. The Lochner era and comparative constitutionalism //

International Journal of Constitutional Law. – 2004. – №2. – Р. 9; **13.** Основи демократії: навч. посіб. для студентів вищ. навч. закл. / За заг. ред. А. Колодій. – Вид. 2-ге, стереотипне. – К.: Ай Бі, 2004. – С. 18; **14.** Bermann G. Executive power in the new European constitution // International Journal of Constitutional Law. – 2005. – №3. – Р. 442; **15.** Авер'янов В. Ще раз про зміст і співвідношення понять «державне управління» і «виконавча влада»: полемічні нотатки // Право України. – 2004. – №5. – С. 113–116; **16.** Конституція України // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141; **17.** Мартинюк Р.С. Реалізація принципу поділу функцій влади в сучасній Україні: політико-правовий аналіз: автореф. дис. ... канд. політ. наук: 23.00.02. – політичні інститути і процеси. – Національний університет «Острозька академія», Острог, 2005. – 19 с.; **18.** Краткий этимологический словарь русского языка / Под ред. С.Г. Бархударова. – М.: Просвещение, 1971. – 542 с.; **19.** Философский словарь / Под ред. И.Т.Фролова. – М.: Политиздат, 1987. – 590 с.; **20.** Ленин В.И. Полное собрание сочинений. – Т.36. – С. 72; **21.** Политологический словарь // Под ред. В.Ф. Халипова. – М., Высшая школа. 1995. – С. 64; **22.** Політологія. Короткий енциклопедичний словник-довідник / Під ред. И.Д. Коротец. Ростов. «Фенікс». М., «Зевс». 1997. – С. 488; **23.** Сравнительное конституционное право / РАН. Ин-т гос-ва и права; В.Н. Тропинин, В.Е. Чиркин, Ю.А. Юдин. – М., 1996. – С. 34–35; **24.** Большой юридический словарь / Под ред. А.Л. Сухарева, В.Д. Зорькина, В.Е. Крутских. М.: Инфра-М, 1997. – С. 261; Конституционное (государственное) право. Справочник. М., Юрист, 1995. – С. 57–58; **25.** Law Dictionary / Fourth Edition Edited By Elizabeth A. Martin. – Oxford, New York: Oxford University Press. – Fourth edition – 1997. – Р. 56; **26.** Драго Р. Адміністративная наука М., 1982. С. 5; **27.** Ran Hirschl R., Juristocracy T. The Origins and Consequences of the New Constitutionalism. – Harvard: Harvard University Press, 2004. – Р. 34; **28.** Цит.за: Чесноков А.С. Исполнительная власть в Российской Федерации: теоретико-правовой анализ : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. – М.: РГБ, 2003. – С. 18; **29.** Конституційне право України: підручник для студентів юрид. спеціальностей вищих закладів освіти / За ред. В.Ф. Погорілка. – К.: Наукова думка, 2000. – С. 506; **30.** Горшкова Н. Г. Теория исполнительной власти и механизм ее осуществления: автореф. дисс. ... канд. юрид. наук: 12.00.01 – Теория и история права и государства ; История правовых учений. – Уфа, 2002. – С. 4; **31.** Дахова І.І. Конституційно-правовий статус уряду в зарубіжних країнах: порівняльно-правовий аспект: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.02 – конституційне право. – Х.: Національна академія імені Ярослава Мудрого, 2006. – 197 с.; **32.** Єрмолін В.П. Конституційні засади виконавчої влади в Україні (проблеми теорії і практики). – Дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.02 – конституційне право. Інститут держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, Київ, 2002. – С. 17; **33.** Пилипенко С.Г. Органы исполнительной власти в системе местного самоуправления в Российской Федерации. – дисс. ... канд. юрид. наук: 12.00.02: конституционное право; муниципальное право. – Саранск: Мордовский государственный университет им. Огарева, 2001. – С. 117; **34.** Комзюк А.Т. Адміністративний примус в правоохоронній діяльності міліції в Україні. – Дис. ... докт. юрид. наук: 12.00.07 – теорія управління; адміністративне право і процес; фінансове право. – Національний університет внутрішніх справ, Україна, Харків, 2002. – 408 с.